

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређивачки одбор:

др *Ирена Грицкај*, др *Милка Ивић*, др *Павле Ивић*, др *Радослав Кайичић*,
др *Рудолф Коларич*, *Блаже Конески*, др *Берислав Николић*, др *Миливој Павловић*,
др *Асим Пецо*, др *Мићар Пешикан*, др *Живојин Сјанојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

XXXI књ.

БЕОГРАД

1974 — 1975

О АУТОНОМНОСТИ НАУКЕ О ЈЕЗИКУ

1. Аутономност једне науке увек је зависна од степена развоја разних сазнања у једном друштву, од степена цивилизације, од потреба, материјалних или потреба разних врста надградње. Једном стечена сазнања се поступно преносе на целокупну светску заједницу, негде брже, другде спорије. Темпо ширења њихових зависи најмање од два фактора.

1^о Од спремности неке средине да дато научно или друго сазнање прихвати. Спремност је условљена потребом за нечим, најчешће. Па затим од интелектуалних могућности прималаца информације, као и других чинилаца.

2^о Од способности онога који је први дошао до одговора на нека питања да дату информацију саопшти системом који дати аудиториј може примити. И даље, да се информација може ширити на друге пунктове. А шириће се утолико брже уколико је саопштена на начин који одговара примаоцима и уколико је више универзалног карактера.¹

2. Веома илустративан пример у овом погледу је развој лингвистике у разним етапама. У античкој Грчкој и Индији, где је лингвистичка мисао и зачета, однос према науци о језику је и методолошки, суштински и по ширини интересовања веома неједнак. Размишљања о функцији језика у Грчкој су упочетку углавном фрагментарна. Језик се не обухвата као систем, али се у селекцији питања о којима се расправља ипак полази од оних која су хијерархијски најизразитија, уочавају се јединице битне за остварење говорне комуникације. Није случајно што Платон и Аристотел највећу пажњу обраћају реченици и звучној природи језика. Па даље, природи језичкога знака. Дискусија започета опозитним ставовима аналогиста и аномалиста практично ни до данас није сасвим завршена.

¹ V. Ferenz Kovács, *Linguistic Structures and Linguistic Laws*, Budapest 1971, 14 и даље.

3. Граматичка учења су се поступно ширила и на остале области језика. У александријској ери је наука о језику знатно више систематизована, јасније је дефинисана као објекат изучавања, јасније су одређене поједине категорије језика. Међутим, лингвистика је још увек, на извештан начин, само део глобалнијег система наука који укључује филозофију, логику, касније и психологију, и др., иако се већ тада, а касније све брже, поједине научне области издвајају, индивидуализују, стичу своју аутономност.

Језик је у старој Грчкој од почетка посматран у вези са његовим различитим реализацијама, у појединим областима људске активности, нпр. постиком, реториком.²

4. У Индији је, по свој прилици, већ у почетној фази развоја лингвистике било друкчије него у Грчкој. Језику се прилазило као систему. Циљ је био сачувати и објаснити чистоту језика светих текстова, у ствари, језика привилегованих каста. Отуда се и постављао готово императивни задатак: описати систем језика у свим његовим појединостима. Но без обзира на циљеве, остаје чињеница да је Панинијева граматика целовитија, методолошки најодређенија од свих других у Старом веку. У исто време, најмање је везана за друге науке, најмање зависна од других научних области.

Судбина ова два учења, толико методолошки и квалитативно различита, у обрнутој је пропорцији са стварном вредношћу њиховом полазећи од чисто лингвистичких димензија. Утицај индијске школе на даљи развој лингвистичке мисли је незнатан, док је грчка лингвистичка школа за дуго време одредила токове развоја науке о језику.

Можда нико тако убедљиво није показао стварну вредност Панинијеве граматике као што је то учинио Leonard Bloomfield, који каже следеће: „This grammar, which dates from somewhere round 350 to 250 B. C., is one of the greatest monuments of human intelligence“.³

Грчка школа наметнула се и методолошки, феноменолошки и терминолошки европској лингвистици, а затим и много шире, једноставно зато што је међ грчке цивилизације, њен стратификациони положај обезбеђивао ширење идеја и научних сазнања грчкога друштва у многим гранама људске делатности, па и у науци о језику. У даљој еволуцији никада ни једно друштво није у таквој мери успело наметнути свету своја сазнања као што су учинили стари Грци. Панинијева граматика не само да није постала узор, већ је вековима остала углавном непозната

² V. John Luens, *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge 1971, 4—12.

³ V. *Language*, New York 1958, 11.

па тако није ни успела науци о језику обезбедити аутономност иако је имала објективно далеко више услова него друге лингвистичке школе јер је била највише лингвистичка, највише лишена екстралингвистичких фактора. Егзактност метода је за дату епоху запањујућа, а према томе, и језички описи су изванредно тачни. Индијски модел је лако могао бити примењен на друге језике, али периферијски положај Индије у односу на европске центре цивилизације учинио је да је и ово ремек дело остало на периферији научних збивања кад је реч о лингвистици. Стварну оцену добило је тек у XIX и нарочито у XX веку.

5. Ни латинска граматичка учења науци о језику нису донела статус аутономне науке. Латини су упочетку грчком језику и грчкој култури придавали огроман значај. Деца богатијих људи су поред латинског учила и грчки. Варонова латинска граматика је под веома јаким утицајем грчких граматичара, особито оних из александријске епохе. И Донат и Присциан су такође под утицајем грчке лингвистичке мисли, али њихова дела имају посебне циљеве. Њихове граматике служе за пропагирање латинскога језика све до XVII века и узор су у описима других језика веома дуго. Иако латинска граматика науци није донела много квалитативно новог, ипак је допунила, кодификовала, учврстила оно што је настало у старој Грчкој. Дат је и опис још једнога језика — латинскога, који је у великој мери био модел за описе прво других романских језика, а после и језика других група. Нема сумње да је остваривање утицаја у лингвистичкој сфери тесно повезано са експанзијом коју је латинско друштво имало. Освајања Римљана су отварања могућност ширења идеолошких и културних утицаја. Граматичко учење у свет продире напоре са другим утицајима. И до дана данашњега остало је много што из споменуте фазе историјскога развоја. Покушај школе Port Royale да пробије оквире наметнуте у латинско време имало је само парцијалних успеха, и то углавном много касније од њене појаве.

Питање је како у латинско време није дошло до аутономности лингвистике кад су граматичка учења имала значајно место у латинском друштву. Латински језик имао је крупну функцију пропагирања и ширења идеја латинскога друштва и католичке цркве. Уколико се о језику говори као о објекту, или се дају граматички системи, примаран је циљ показати приоритет латинскога језика над другим, латинске културе, па онда католичке идеологије као врхунских достигнућа дате епохе.

6. У савременој лингвистици нема потпуно јединственог стага кад је лингвистика постала науком за себе, односно аутономном. Есејина

мисли да је лингвистика осамостаљена појавом компаративне граматике у XIX веку. За теоријску лингвистику односно општу лингвистику неки мисле да је настала радовима W. von Humboldta.⁴ Ferdinand de Saussure разликује три епохе у развоју науке о језику.

1° Језичка проучавања почела су под називом „граматика“, и Saussure овако оцењује дати период: „Cette étude, inaugurée par les Grecs, continuée principalement par les Français, est fondée sur la logique et dépourvue de toute vue scientifique et désintéressée sur la langue elle-même...“⁵

2° Друга фаза је филолошка. Поред позитивних резултата које је овај метод постигао, нпр. припрему за настанак историјске лингвистике, Saussure јој налази и замерке: „... elle s'attache trop servilement à la langue écrite et oublie la langue vivante...“⁶

3° Трећи период почиње настанком компаративне граматике, и Saussure имплицитно каже да управо од тог периода и настаје наука о језику: „Il est douteux que Bopp eût pu créer sa science, — du moins aussi vite, — sans la découverte du sanscrit.“⁷

Saussure свој метод изграђује највећим делом на критици лингвистичке мисли до његова времена; особито лингвистике XIX века. Из задатака које науци о језику поставља види се и како би требало да изгледа аутономна наука о језику. Полазећи од овога факта, највероватније, A. Martinet закључује: „Prizna' mo ipak da bismo bez Sosira i njezovog mode'a transverzalnog preze'ka stabla bili još daleko od potpune autonomije lingvističke nauke“.⁸

7. Очигледно је да многи лингвисти сматрају да лингвистика настаје почетком XIX века, а да општа лингвистика настаје касније.⁹ Но без обзира на различита мишљења остаје чињеница да лингвистика постаје научном дисциплином у правом смислу те речи тек у XIX веку. Од тог века се третира као и остале научне области које су раније стекле аутономност, тј. има свој предмет, садржину, изграђену методологију, терминологију. Поступно се усавршава метатеорија која служи за изучавање феномена језика.

⁴ В. Милка Ивић, Правци у лингвистици, Љубљана 1970, 39.

⁵ V. Cours de linguistique générale, troisième édition, Paris 1931, 13.

⁶ О. с. 13—14.

⁷ О. с. 14.

⁸ V. Andre Martine, Jezik i funkcija, Sarajevo 1973, 11.

⁹ В. између осталог, Georges Mounin, Histoire de la linguistique, des origines au XXe siècle, Paris 1967, 1.

8. Питање аутономности лингвистике вероватно никад нико и није схватао у некаквом апсолутном смислу.¹⁰ Већа или мања аутономност зависи од тога да ли је једна научна област објекат за себе, предмет посебног научног истраживања, или се сматра интегралним делом неке друге области стварности, да ли је део неке до краја нерашчлањиве целине. Управо у овоме је и разлика савремене науке о језику према ранијим епохама, искључујући до извесне мере развој науке о језику у Индији.

Стечена аутономност науке о језику никако није умањила њену повезаност с другим наукама. Напротив, повезаност је све већа. Међузависност сасвим очевидна. Р. Јакобсону је за фиксирање фонолошких дистинктивних фактора била неопходна помоћ математичара и инжењера. N. Chomskom, поред математике и модерне логике била је потребна и помоћ психолога. Сарадња са Georgom A. Millerom дала је плодне резултате.¹¹

9. У XIX и XX веку скоро нема теоретичара лингвисте који своје учење не повезује са неком другом науком. W. von Humboldt је своје лингвистичко учење ослањао на Кантову филозофију. За Канта, филозофа и Хумболдта, лингвисту сазнање је независно од објективне стварности. По Хумболдту језик је душа у целини. Развија се по законима духа. Па даље тврди да је језик оруђе мишљења. А. Schleicher је своје учење повезивао са Хегеловом филозофијом и теоријом еволуције Ч. Дарвина. Младограматичарима и Белићу приписује се утицај позитивизма, што до данас није довољно теоријски образложено. Saussure је своју теорију изграђивао у тесној вези са социолошким учењем E. Durkheima. L. Bloomfield је језик изучавао у складу са теоријом бихевиоризма, Л. Хјелмслев се ослањао на логички позитивизам итд.

10. У наше време је повезаност лингвистике с другим научним дисциплинама још интензивнија. Већ сами називи појединих прџваца, школа, дисциплина, нпр. социолингвистика, математичка лингвистика, психолингвистика, етнолингвистика и др. јасно га то указују. Међутим, међузависност и повезаност различитих наука се никако не грађа на старо стање, на почетне основе. Лингвистика никако није више интегрални део неке друге научне дисциплине, мада је као и свака друга наука део укупне стварности. Преовладава став да је свет целовит

¹⁰ Можда је у том смислу најискључивији Мартинет. Он каже „... та аутономија одскора стећена често је потиснута у други план“, *Језик и функција*, Сарајево 1973, 9.

¹¹ Исп. нпр. учење N. Chomskog i Millerovo дело „*Language and Communication*, New York... 1951.

систем, веома компликован, али са дијалектички повезаним деловима и силама које га држе у систему. Није сваки пут лако установити, нити се праволинијски могу одређивати релације између појединих саставних делова. Према томе, и научне дисциплине које се тичу појединих делова датог система укључене су у шири систем повезаности. Управо отуда и неопходност и сазнање да једна наука може дати оптималније резултате и решења уколико се ослања на резултате других, нарочито тамо где се њихови параметри укрштају, или где се поједине области додирују. Нема никакве сумње, нпр. да је логика имала крупну улогу да се почетком XIX века у математици постигну готово спектакуларни резултати. Познато је, наиме, да је у ово време математика имала веома уске методолошке оквире. Инсистирало се на појединачном, ишло се до атомизирања, обрађала се пажња мало релевантним феноменима, ретко је било системских прилаза математичкој науци. Управо из спреге математике и логике настала је математичка логика, а многи њени елементи проширени су и на друге научне области. Математичка логика се наметнула и лингвистици, психологији, биологији итд.

11. Јавља се, дакле, веома специфична појава. Лингвистика је добила своју аутономију у кругу других наука, а данас је далеко чвршће повезана с другим наукама него у почетној фази њенога развоја у Европи. Уколико се даље продире у тајне језичке материје, уколико се пред науку о језику постављају сложенији задаци, утолико је више зависна од других наука. Без математике, акустике, логике, психологије тешко се може доћи до потпунијих решења.

12. Методолошки приступ науци о језику такође открива њено место и степен њене аутономности у скупу других научних дисциплина. Наиме, експлицитно или имплицитно лингвистика се најчешће сматра емпиријском научном дисциплином. По правилу се сврстава у ред хуманитарних наука. Младограматичари су посебно инсистирали на изучавању реалних феномена језика, ослањајући се скоро искључиво на оно што дати феномени показују кад се непосредно опсервирају. А. Белић младограматичарима највише замера „... што су... узимали као полазну и главну тачку формалне језичке особине не улазећи у саму суштину језика“.¹² Saussurovo посебно инсистирање на језику као систему са социјалном функцијом¹³, а после њега и многих других, нарочито представника француске лингвистике, с једне стране, помогло је да се лингвистика схвати као аутономна дисциплина са властитим си-

¹² В. О језичкој природи и језичком развоју II, Београд 1959, 3.

¹³ В. Cours... 24, 25, 43 et passim.

стемом, а с друге учврстило је старо схватање да све научне области ипак припадају целовитом систему. Saussurova схватања су у извесном смислу контраверзна. Он подвлачи значај математике и њених метода за лингвистичка изучавања, а опет подвлачи и учвршћује схватање да је лингвистика емпиријска наука.

13. Лингвистика после Saussura, између осталог, поставља и питање изграђивања метода на модерним основама, а уједно и места лингвистике међу другим наукама. С. К. Шаумјан сматра да се све науке, према предмету истраживања, деле на два скупа:

1. Емпиријске, 2. Математичке.

Свака емпиријска наука за свој предмет узима неку област стварности. Математичке науке односе се на стварност у целини. Методологија једних и других наука одређена је суштинским разликама међу њима. Шаумјан сматра да по природи ствари емпиријским наукама одговарају индуктивни методи, а математичким — дедуктивни.¹⁴ Истина, Шаумјан дозвољава да се и у математичким истраживањима може применити индуктивни метод, али само у помоћном, евристичком значењу. Целокупна дискусија Шаумјанова о различитим наукама и могућним методима истраживања у њима има за циљ објаснити где сместити лингвистику и одредити јој методологију. Као што ћемо касније видети, дискусија имплицитно подразумева и питање аутономности науке о језику.

14. Шаумјан претпоставља да структуралној лингвистици одговара хипотетичко-дедуктивни модел истраживања. Неопходно је подвући неке елементе учења С. К. Шаумјана да би се разумео домет његових даљих теоријских разматрања.

1° Хипотетичко-дедуктивни метод предлаже се само за структуралну лингвистику. Дакле, остаје простора и за другчије методе у зависности на какав модел теоријски се примењује.

2° Уводи се одредница „хипотетички“, дакле, не само дедуктивни, што је карактеристично за математичке науке. Оба ова факта имају фундаментални теоријски и методолошки значај.

15. Дедуктивни метод се сасвим природно претпоставља кад је реч о испитивању некога система за који не можемо непосредном опсервацијом одредити како функционише. Пошто структурална лингвистика инсистира на језику као систему, то се нормално дати метод на њу и мора применити. Питање модела и овако конципираног метода

¹⁴ В. Структурная лингвистика, Москва 1965, 46.

у језику несумњиво је настало под утицајем сазнања до којих је дошла кибернетика. У различитим наукама се као илустративан пример узима тзв. црна кутија (black box, чёрный ящик). Модел се изграђује према томе како неки организам или апарат функционише, а прихвата се или одбацује у зависности од тога да ли може производити исте или веома сличне процесе и давати исте резултате.

16. За питања која Шаумјан покреће далеко је важније што се имплицитно одређује место лингвистике према другим наукама. Логично је извући закључак да лингвистика припада егзактним наукама, пре свега математичком типу, јер се и за њу предлаже исти метод као и за математичке науке. Дакле, лингвистика и математика припадале би истом скупу.

Међутим, питање се ипак не може на овакав начин поставити. Односно, постоји опасност да његово упрошћавање не би дало фундаменталне одговоре на питања о месту лингвистике у систему наука.

17. У проучавању језика може се поћи од различитих аспеката. Језик као објекат је само једна област, једна манифестација стварности. А тако узет може се проучавати као емпиријска наука. Значи, индуктивни методи задовољили би проучавање језика, били би целисходни под условом да се искључи структурална суштина његова. Додајмо још да је функција природних језика везана за друштво, да језик обележава стварност у свим њеним манифестацијама, у ономе што називамо базом, и у ономе што је надградња. Према томе, језик је хуманистичка дисциплина. Због тога је лингвистика дуго сматрана искључиво хуманитарном дисциплином, а тако је често и данас. Али не може се заобићи факат да се језиком обележава свет као целина и на том параметру секу се многи феномени. За науку је најбитније што се на овај начин лингвистика несумњиво укључује у скуп математичких наука. Уз то, модерна лингвистика не једном подвлачи да је језик систем, да се његова унутрашња организација конституише по строгим правилима, те проучавање његово може бити организовано на принципима математичких наука. Описи језика на овај начин већ су потврдили целисходност метода и у теоријској и у примењеној лингвистици. У неким гранама науке о језику процедура описа не може се ни замислити без примене математичких метода, нпр. у припреми текста за машинско превођење, у неким видовима типолошких изучавања итд.

18. На основу досадашњих излагања још увек је тешко одговорити на питање колика је стварна аутономност лингвистике. Да се на ово питање одговори, неопходне су неке претходне напомене.

1° Било би готово бесмислено доказивати да једна наука, па и лингвистика могу претендовати на апсолутну аутономност. Ако би се за било коју научну област тврдило нешто слично, морало би се доказивати да свет није целина, већ низ аутономних аутархичних система. Апсурдност овакве тезе једва да би било вредно и повдлачити.

2° Напред је већ истакнуто да се језик укршта с највећим делом система који конституишу објективну и субјективну стварност. Према томе, функција језика у извесном смислу има иста својства као функција математике. Језик као семиотска категорија обележава универзум у целини и његове веома различите конституенте. Моћ језика се протеже отприлике дотле докле иде људско сазнање.

3° И управо због своје повезаности са светом као глобалним системом, што је означавајући фактор његове прошлости, садашњости и његове будућности, то се језику може прићи на веома много начина, из више праваца полазећи од веома различитих метода. Може се изучавати сам за себе, али и у повезаности с низом других наука. Све ово уједно показује колика је релативност аутономије науке о језику, али ипак и њено постојање.

4° Сваки језик има свој систем, а сви језички системи заједно чине целину по неким универзалним заједничким својствима. Према томе, посматран као објекат језик чини целовит систем за себе, а сви заједно – скуп.

5° У методолошкој разноврсности изучавања језика неки путеви су посебно релевантни. Наиме, језичким описима може се прићи идући од језика ка појединим скуповима стварности који конституишу свет, где је примарна језичка структура и правила по којима феномен дате структуре функционишу у реализовању информације. Из овакве спреге језика и стварности може настати низ симбиозних дисциплина, нпр. лингвистичка стилистика, лингвистичка статистика, математичка лингвистика, психолингвистика, социолингвистика и др. И наравно, описи могу бити усмерени само на лингвистички ниво.

6° Дакле, у одређеном циљу може се занемарити, привидно, релација датага система према свету који обележава. Привидност могућег одвајања језика од стварности је несумњива, везана је за ограничени циљ и увек има ограничен домет. F. de Saussure је веома убедљиво показао да је немогућно језик одвојити од стварности коју обележава. Његова шема

Signe- - - - - signifiant + signifié

изискује могућност да се целовитост система може објаснити друкчије до укључивањем оба елемента у опис, што наравно, не искључује научно изучавање једнога и другог скупа посебно.

7° Друга могућност показује обрнут процес. Полази се од других области ка језику. У том случају наука о језику има помоћну функцију. Помаже да се објасне неки феномени других научних области, нпр. историје, археологије, социологије и др. И у овом случају развија се низ интердисциплина са две одреднице у називу, што уједно говори колико су науке међу собом повезане без обзира на то колико се сматрају независним и посебним.

Душан Јовић

R é s u m é

Dušan Jović

DE L'AUTONOMIE DE LA LINGUISTIQUE

L'auteur discute l'autonomie de la linguistique dans la perspective diachronique, la place actuelle de la linguistique dans l'ensemble des sciences et le degré de son autonomie à l'époque contemporaine.

L'étude traite les différences méthodologiques dans les doctrines linguistiques dans la Grèce et Inde antiques. En Grèce la linguistique a été considérée comme partie intégrale d'un ensemble global des sciences. La méthodologie et terminologie linguistiques ont été souvent empruntées aux autres disciplines scientifiques, comme par exemple à la logique. L'influence de la science grecque sur son évolution ultérieure a été considérable. Cette influence n'a pas disparu, même aujourd'hui, surtout en Europe. Cependant, en Grèce la linguistique n'a pas obtenu une autonomie totale, n'étant pas complètement isolée de l'ensemble des autres sciences.

En Inde par contre, du point de vue méthodologique, la linguistique a pu assurer une autonomie dans son développement. Mais, éloignée des autres foyers de culture, l'Inde n'a fait vraiment connaître au monde sa doctrine linguistique qu'au XIXe siècle.

La plupart des savants estiment que la linguistique ne devient une science autonome qu'au XIXe siècle, à l'époque des comparatistes, et que la linguistique théorique commence avec les travaux de W. von Humboldt. Aujourd'hui la question se pose si la linguistique fait partie des sciences humaines ou bien des sciences exactes. L'opinion traditionnelle la classe parmi les sciences humaines. Dans la linguistique moderne, à partir des structuralistes on la classe parfois dans la catégorie des sciences exactes.

Chaumian soutient la thèse que la linguistique structurale exige une méthode hypothétique déductive, et celle-ci est caractéristique pour les sciences mathématiques. Par conséquent, les descriptions structurales supposent des méthodes appliquées dans les sciences mathématiques. D'où la conclusion que la structure linguistique et la grammaire d'une langue ne peuvent être autrement décrites ni étudiées à fond.

Enfin, l'auteur discute la relativité de toute autonomie totale d'une science quelconque et par conséquent celle de la linguistique.